

Tarptautinė mokslinė konferencija Lietuvos šaulių sąjungos 100-mečiui – istorija ir rezultatai

Dr. Jonas Vaičenonis

Vytauto Didžiojo universitetas, V. Putvinskio g. 23, Kaunas.
El. paštas: jonas.vaicenonis@vdu.lt

2019 m. Lietuvoje buvo minimas prieš 100 metų įkurtos organizacijos – Lietuvos šaulių sąjungos – jubiliejus. Ši organizacija susiformavo atkuriant Lietuvos valstybę ir, savo veiklą grįsdama paramilitarizmo principais, tapo Lietuvos kariuomenės talkininke Nepriklausomybės kare. Lietuvos šaulių sąjunga savo veiklą vykdė iki 1940 m., sovietams okupavus Lietuvą, ji buvo likviduota. Savo veiklos principais tarpukariu veikusi Lietuvos šaulių sąjunga nebuvo unikali, paramilitarinio pobūdžio organizacijos veikė ir kitose Europos šalyse. Su kai kuriomis iš jų Lietuvos šaulių sąjunga palaikė giminingus ryšius.

Šimtmečio sukakčiai atminti Lietuvos šaulių sąjunga ir Vytauto Didžiojo universiteto mokslo klasteris „Lietuvos karo istorijos ir paveldo tyrimai“ 2019 m. lapkričio 21–22 d. organizavo tarptautinę mokslinę konferenciją „Paramilitarizmas ir Lietuvos šaulių sąjunga: istoriniai iššūkiai ir veiklos idėjos“, kurioje Lietuvos ir užsienio mokslininkai, vykdantys istorinius Lietuvos šaulių sąjungos arba kitų paramilitarinių organizacijų tyrinėjimus, dalinosi savo tyrimų rezultatais ir įžvalgomis su kolegomis, akademinė bendruomene ir visuomene.

Tokių mokslinių konferencijų idėja nėra nauja. Lietuvos šaulių sąjunga, siekdama aktyvinti bendradarbiavimą su akademinė bendruomene, 2002 m. pavasarį kartu su Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra organizavo mokslinę konferenciją „Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai“. Vienas tokio bendradarbiavimo ir konferencijos iniciatorių, Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. ltn. Juozas Širvinskas kalbėjo: „*Būtų klaidinga tvirtinti, kad šauliškumo idėja, šaulių organizacijos veikla nūdienos žmonėms, jaunimui, akademinėi visuomenei yra terra incognita, tačiau ši tema iš tikrųjų dar nėra pakankamai tyrinėta akademinuose darbuose, visiškai*

nepaliesti kai kurie Šaulių sąjungos istorijos fragmentai. Jau gana išsamiai tyrinėtas nepriklausomybės kovų laikotarpis, parašyta nemažai mokslinių studijų apie Lietuvos okupaciją ir genocidą. Tačiau Šaulių sąjunga taip ir liko istorikų darbų paraštėje, nors šios savanoriškos visuomeninės organizacijos indėlis tiek istorinių lūžių akimirkomis, tiek taikiame tarpukario Lietuvos kultūriniame gyvenime išties nemenkas. Tvirtai tikiu, kad nepriklausomybės kovų dalyvių bei jų amžininkų liudijimai, memuarai, archyviniai dokumentai ir panašios konferencijos sudomins istorikus ir pasitarnaus jų mokslinėms studijoms, sukviess mokslininkus į diskusiją. Tik atvirai kalbant apie sudėtingus ir nevienareikšmiškus praeities momentus pavyks ateityje parašyti vientisą, išsamią Lietuvos šaulių sąjungos istoriją. Manau, atėjo laikas istorikams ir Lietuvos visuomenei pažvelgti į Šaulių sąjungą kaip į istorinį fenomeną, svarbų ir reikšmingą Lietuvos valstybingumo istorijos ir dabarties fenomeną [...].¹ Galima būtų nesutikti su gerbiamu sąjungos vadu, kad nepriklausomybės kovų laikotarpis yra išsamiai tyrinėtas. Mūsų požiūriu, jis vis dar laukia savo tyrinėtojų, kita vertus, tuomet išsakyti nuogastavimai dėl Šaulių sąjungos istorijos būklės buvo daugiau nei akivaizdūs. Išties iki 2002 m. atgimusioje Lietuvoje šaulių istorijai skirtų darbų buvo vos vienas kitas. Iš jų galima būtų paminėti istoriko Vyganto Vareikio humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Lietuvos šaulių sąjungos karinė ir politinė veikla 1919–1923 metais“, kurią jis apgynė 1999 m. rugsėjo 10 d. Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos istorijos instituto jungtinėje doktorantūroje.

Iš keliolikos metų laiko perspektyvos šiandien galime pripažinti, kad tuo metu užsimezgęs Lietuvos šaulių sąjungos ir Vytauto Didžiojo universiteto bendradarbiavimas davė impulsą šaulių istorijos tyrinėjimams. Jau po poros metų dienos šviesą išvydo Lietuvos šaulių sąjungos istorijai skirta kolektyvinės autorystės knyga „Lietuvos Šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004“². Vytauto Didžiojo universiteto istorijos specialybės bakalaurantai ir magistrantai ėmėsi rašyti diplominius darbus Šaulių sąjungos istorijos temomis, kurių pagrindu „Trimito“ žurnale buvo publikuota ne viena mokslo populiarinimo publikacija. Toliau buvo tęsiama ir mokslinių konferencijų tradicija. 2009 m. minint organizacijos 90-metį, buvo organizuota mokslinė konferencija „Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis ir ateitis“. Jos rezultatu tapo mokslinių straipsnių rinkinys tokiu pačiu pavadinimu³, kuriame savo tyrinėjimus pristatė Lietuvos ir Lenkijos mokslininkai. Galiausiai Šaulių sąjungos istorijos mokslinius tyrimus suaktyvino Klaipėdos universiteto istorikų bendruomenė. Šaulių sąjungos daugiaplanės problematikos nagrinėjimo ėmėsi istorikas Vytautas Jokubauskas, kuris mokslinėje ir

¹ ŠIRVINSKAS, Juozas. Įžanginis žodis. *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 2002, p. 5–6.

² *Lietuvos Šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*. Sud. KAVALIAUSKAS, Vilius; ŠIRVINSKAS, Juozas, JELEVIČIUS, Sigitas. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 2005, 311 p.

³ *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis ir ateitis*. Sud. VARSACKYTĖ, Rasa. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 2009, 136 p.

mokslo populiarinimo spaudoje paskelbė keletą reikšmingų akademinų darbų⁴. 2014 m. jis parengė monografiją „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis“⁵, kurioje svarbų dėmesį skyrė šaulių-partizanų vaidmeniui Lietuvos gynybos sistemoje aptarti. Šaulių sąjungos tyrimams įgaunant pagreitį, vadovaujant prof. Vygantui Vareikiui 2013–2015 m. įgyvendintas Lietuvos mokslo tarybos finansuotas Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslinių tyrimų projektas „Paramilitarinių organizacijų reikšmė valstybės gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis“. Projekto metu buvo išleista kolektyvinė monografija „Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos“⁶, kurioje, analizuojant šaulių sąjungos patirtis, aptarta paramilitarizmo genezė, partizaninio karo patirtys ir jo pritaikymo galimybės Lietuvos valstybės kariniam saugumui užtikrinti XXI a. Na, o 2017 m. sulaukėme ir dar vienos humanitarinių mokslų srities disertacijos „Lietuvos šaulių sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 m.“, kurios autorius yra istorikas, šaulys Mindaugas Nefas. Atliktas tyrimas inspiravo Lietuvos šaulių sąjungos istorijai skirtos monografijos „Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.“ atsiradimą⁷, svarbiausią dėmesį sutelkiant į organizacijos ideologinių nuostatų formavimąsi ir raidą, organizacijos bendravimą ir bendradarbiavimą su kitomis Lietuvos visuomenės grupėmis, santykius su valstybės politine valdžia. Taigi pasiekta gana daug.

Tuo metu besikeičianti Lietuvos šaulių sąjunga nutolo nuo istorijos ir dėmesį sutelkė į 2014 m. geopolitinių įvykių Ukrainoje inspiruotų Piliетinės gynybos hibridiniame kare klausimų nagrinėjimą. Vilniuje 2014 m. lapkričio 21 d. buvo organizuota speciali

⁴ JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24; JOKUBAUSKAS, Vytautas. The Concept of Guerrilla Warfare in Lithuania in the 1920–1930s. *Baltic Region*, 2012, No. 2 (12), pp. 32–43. [Straipsnis paskelbtas ir rusų kalba: ЁОКУБАУСКАС, Витаутас. Концепция партизанской войны в Литве в 1920–1930-е годы. Балтийский регион, 2012, № 2 (12), с. 43–57]; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas. In *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXVIII). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS, V. VAREIKIS. Klaipėda, 2014, p. 75–102; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukariu Lietuvoje. *Istorija*, 2015, t. 98, Nr. 2, p. 5–35; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje: šaulių namai – tautos namai. *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 3 (101), p. 166–184; JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAREIKIS, Vygantas. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923–1939 metais*. Klaipėda: Druka [Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija], 2016, 96 p.; ir kt. Plačiau: <http://bria.ku.lt/darbuotojai/mokslo-darbuotojai/vytautas-jokubauskas/>

⁵ JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014, 588+xvi p.

⁶ JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAIČENONIS, Jonas; VAREIKIS, Vygantas; VITKUS, Hektoras. *Valia priešintis. Paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*: kolektyvinė monografija. Sud. H. VITKUS, V. VAREIKIS. Klaipėda: Druka, 2015, 320 p.

⁷ NEFAS, Mindaugas. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Versus, 2019, 496 p.

konferencija, skirta daugiau politologinei, diplomatinei įvykių analizei⁸. Toliau sekė tokių konferencijų tradicija. 2015 m. Šaulių sąjunga organizavo antrąją tarptautinę konferenciją visuomenei, kurios tema buvo „Saugumo situacija Baltijos regione: grėsmės ir atsakas“⁹. 2016 m. lapkričio 23–25 d. LŠS paramos Ukrainai grupė, bendradarbiaudama su KASP, KAM ir LR Seimu, surengė konferenciją „Valstybės ir piliečių sąveika užtikrinant šalies teritorinę gynybą“, skirtą Ukrainos kariškiams, politikams ir visuomenininkams, siekiant padėti pamatus vieningai patriotinei ir sukarintai organizacijai Ukrainoje įkurti. 2017 m. lapkričio 17 d. organizuota konferencija „Visuomenė – šalies saugumo garantas?“, kurioje svarstyta, kokį svarų ir realų indėlį gali teikti piliečiai, norintys prisidėti prie savo šalies saugumo stiprinimo¹⁰. 2018 m. lapkritį Lietuvos šaulių sąjunga surengė tarptautinę konferenciją „Visuotinė gynyba – ar vis dar aktualu?“, kurioje apie krašto gynybą diskutavo Lietuvos ir užsienio gynybos ekspertai¹¹.

Nepaisant politinių aktualijų, jubiliejiniiais 2019-aisiais Šaulių sąjungos metais vėl atsigręžta į istoriją. Tikriausiai natūraliai buvo suvokta, kad nemažą dalį šiandienio gyvenimo raidos ir procesų keliamų klausimų atsakymų galima rasti išstudijavus istorines patirtis. Tad šių intencijų vedami šauliai ir istorikai ėmėsi organizuoti tarptautinę mokslinę konferenciją, kurioje buvo siekiama išanalizuoti Lietuvos šaulių sąjungos ir europietiškojo paramilitarizmo veiklos istorines aplinkybes ir šių judėjimų svarbiausias idėjas, dariusias poveikį XX a. Europos valstybių ir visuomenių raidai. Konferencijos dalyvių branduolį sudarė mokslininkai iš Lenkijos, Ukrainos, Latvijos ir Lietuvos, vykstantys istorinius Lietuvos šaulių sąjungos ir kitų sukarintų organizacijų tyrinėjimus.

Konferencijos dalyvius pasveikino Lietuvos Respublikos krašto apsaugos viceministras Vytautas Umbrasas, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Juozas Augutis, Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. lt. Gintaras Koryzna, kurie kalbėdami pabrėžė Šaulių sąjungos išskirtinumą ir veiklos svarbą, patriotiškumo puoselėjimo ir jaunimo auklėjimo būtinybę.

Toliau sekė intensyvi akademinė diskusija. Istorikai dr. Algimantas Kasparavičius ir dr. Artūras Svarauskas nemažai kalbėjo apie Šaulių organizacijos vaidmenį valstybės politiniame gyvenime. Lenkų istorikas dr. Bogusławas Koselis aptarė Lietuvos šaulių sąjungos pristatymą tarpukario Lenkijos spaudoje, o ukrainietis dr. Artemas Petrykas iš Chersono universiteto apžvelgė savo šalies istoriografiją, nagrinėjusią šaulių ir ukrainiečių laisvės judėjimą. Dr. Hektoras Vitkus išryškino ideologinius šaulių ir tautinių mažumų

⁸ KILPYS, Valdas. LŠS konferencija „Pilietinė gynyba hibridiniame kare“ pranoko lūkesčius. *Trimitas*, 2014, Nr. 6, p. 2–6.

⁹ Šaulių sąjunga kviečia į konferenciją „Saugumo situacija Baltijos regione: grėsmės ir atsakas“. Prieiga per internetą: <https://www.sauliusajunga.lt/sauli-sajunga-kviecia-i-konferencija-saugumo-situacija-baltijos-regione-gresmes-ir-atsakas/>, žiūrėta 2020 03 18.

¹⁰ GOŠTAUTAITĖ, Milda. Visuomenė – šalies saugumo garantas? *Trimitas*, 2017, Nr. 6, p. 2–3.

¹¹ Įvyko tarptautinė LŠS konferencija „Visuotinė gynyba – ar vis dar aktualu?“. Prieiga per internetą: <https://www.sauliusajunga.lt/evyko-tarptautine-lss-konferencija-visuotine-gynyba-ar-vis-dar-aktualu/>, žiūrėta 2020 03 18.

santykių aspektus tarpukario Lietuvoje, tuo tarpu dr. Mindaugas Nefas pristatė sąjungos siekius sušaulinti 1939 m. rudenį atgautą Lietuvos sostinę Vilnių. Naują metodologinę Šaulių sąjungos istorijos tyrimų prieigą savo pranešime pateikė dr. Vytautas Jokubauskas. Pasitelkęs keletą reikšminių žodžių, pranešimo autorius atliko unikalią „Trimito“ žurnalo turinio analizę. Doc. dr. Silva Pocyte kalbėjo apie Lietuvos šaulių sąjungos klausimą Klaipėdos krašto viešajame diskurse 1923–1924 m., konstatuodama, kad šaulių veikla Klaipėdos krašte vis dėlto buvo daug sudėtingesnė nei likusioje Lietuvoje.

1 il. Konferencijos dalyvius sveikino KAM viceministras V. Umbrasas (pirmas iš kairės), VDU rektorius prof. dr. J. Augutis (antras iš kairės) ir LŠS vadas plk. ltn. Gintaras Koryzna (trečias iš kairės). Valdo Kiplio nuotrauka.

Antrąją konferencijos dieną Latvijos karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Juris Ciganovs pristatė organizacijos „Aizsargi“ veiklą tarpukariu, o iš Ukrainos Kijevo Taraso Ševčenkos nacionalinio universiteto atvykę dr. Andri Rukkas ir dr. Ruslana Martseniuk kalbėjo apie ukrainiečių gimnastikos ir ugniagesybos asociaciją „Luh“. Dr. Aušra Jurevičiūtė pateikė Šaulių sąjungos ir buvusių karių organizacijų bendros veiklos apžvalgą 1923–1940 m. laikotarpiu. Šaulys istorikas, Klaipėdos universiteto doktorantas Egidijus Papečkys savo pranešime akcentavo savanoriškumo reikšmę. Jo teigimu, pagrindinis skirtumas, palyginus šaulių organizaciją su panašiomis kitų Baltijos ir Lenkijos valstybių organizacijomis, pasireiškia tuo, kad sąjunga buvo sukurta „iš apačios“. Ją inicijavo patys

piliečiai. Šią konferencijos dieną, galima sakyti, daugiausia emocijų sukėlė Klaipėdos universiteto profesoriaus Vyganto Vareikio pranešimas „Pakirstos šaknys: Lietuvos šaulių sąjunga 1939–1940 metais“. Istorikas bandė aiškintis priežastis, kodėl taip greitai ir be pasipriešinimo buvo nutraukta Šaulių sąjungos veikla, anuomet turėjusi gana tikslių ir rimtų priešinosi planų¹².

2 il. Pranešimų klausytojai. Valdo Kilpio nuotrauka.

Vytauto Didžiojo universiteto erdvėse dvi dienas vykusi konferencija ne tik sulaukė didelio susidomėjimo, bet ir tapo savitu Lietuvos šaulių sąjungos jubiliejinių 100-mečio užbaigimo akordu. Dalies pranešimų pagrindu parengti moksliniai straipsniai akademiniam žurnalui „Istorija“ pasklis po bibliotekas ir elektronines erdves, taps prieinami plačiajai visuomenei. Išmoktos istorijos pamokos prisidės prie organizacijos puoselėjamų pamatinių vertybių stiprinimo. Kartu platesnio tarptautinio istorijos lauko pažinimas yra dar vienas žingsnis išsamios Lietuvos šaulių sąjungos istorijos link.

¹² KILPYS, Valdas. Šaulių konferencija: iš laiko klodų prikeltos vertybės aktualios ir šiandien. *Trimitas*, 2019, Nr. 12, p. 7.